

SOVYET-İRAN İLİŞKİLERİ (1979-1989)

Süleyman ERKAN*

Özet

Şah döneminde, İran'ın ABD ve Batı ile çok yakın ilişkilere sahip olması Sovyetler Birliğini ülke güvenliği açısından her zaman tedirgin etmiştir. Bu nedenle, 1979'da, İran'daki iktidar/rejim değişikliği bir yandan Sovyetleri rahatlatırken diğer yandan da Afganistan'ın işgali için kendilerine fırsat yaratmıştır. Başlangıçta, ABD'nin olaylara müdahale etmesini önlemek amacıyla dikkatli ve ölçülü bir politika izleyen Sovyetler, Şah'ın devrilmesiyle birlikte, İslâmi Rejimle yakınlaşmayı denemiştir. İslâmi Yönetim'in İran Solu ve Komünistlerine yönelik tasfiye politikası, Sovyetlerin Müslüman bir ülke olan İran sınırındaki Afganistan'ı işgali ve İran-İrak Savaşı sırasında Irak'ı desteklemesi ilişkileri etkileyen en önemli olaylar olmuştur. ABD ve Batı ile önemli gerginliklere sahip olan İran'ın, Sovyetlerle de sorunlar yaşamaması, O'nu dışarıda önemli bir yalnızlığa sürüklerken içeride de rejimin radikalleşmesine yol açmıştır. Ancak, 1989 yılından sonra, Sovyetler Birliği'ndeki Glasnost ve Perestroika süreci ve İran'da Humeyni'nin ölmesi yakın ilişkiler dönemini başlattığı gibi günümüzdeki Rusya Federasyonu-İran arasındaki ilişkilerin de temelini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sovyetle Birliği, İran, Sovyet-İran İlişkileri, Humeyni, İslam Devrimi

SOVIET-IRAN RELATIONS (1979-1989)

Abstract

During the Shah era, the Soviet Union was always uneasy of Iran's very close relations with the United States and the West. Therefore, the regime change in Iran in 1979 not only relieved the Soviet Union but also created an opportunity for the occupation of Afghanistan by itself. Initially, the Soviet Union had pursued a careful and restrained policy in order to prevent the USA's intervention. And then, following the overthrow of the Shah the Soviet Union tried rapprochement with the Islamic regime in Iran but the relationships between them did not reach the optimum level due to the various events. The Islamic Regime's elimination policy towards the Iranian Left and Communists, the invasion of Afghanistan by the Soviet Union and the Soviet Union's support for Iraq during the war between Iran and Iraq were them most significant events shaping the relations. In addition to the significant tensions with the USA and West, the new Islamic regime had deteriorating relations with the Soviet Union and this situation not only isolated the regime from the international system but also radicalised it. However, after 1989, the process of Glasnost and Perestroika in the Soviet Union and Khomeini's death in Iran launched an era of close relations and also formed the basis of the contemporary relationship between Iran and Russian Federation.

Key Words: Soviet Union, Iran, Soviet-Iran Relations, Khomeini, Islamic Revolution

*Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

İran'ın geçmiş dönemlerde Rusya ve 1917'den sonra da Sovyet rejimiyle ilişkileri hep karmaşık bir özellik göstermektedir. İki ülkenin coğrafi sınır komşuluğu bu ilişkilerin her zaman yoğun olmasını sağlamıştır. Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler yönünden İran, bazen bir sömürge, bazen bir müttefik, bazen kontrol altında tutulan bir ülke ve bazen de bir düşman olarak görülmüştür.¹ 18. Yüzyıldan itibaren Rusya ile girdiği rekabeti kaybeden İran, yaklaşık bir asır Rusya'ya karşı zayıf bir devlet olarak kalmıştır.² Bu süreçte Rusya'nın etkisini hafifletme çabaları kendisini denge arayışlarına yöneltmiş ve Hindistan'ı elinde bulunduran İngiltere ile ilişkilerini geliştirmiştir. Ancak birbirlerine karşı oynamaya çalıştığı bu iki ülkenin kurbanı olmaktan kurtulamamış ve 1907'de iki ülke tarafından etki alanlarına ayrılmıştır. Kuzey İran Rusya'nın Güney İran ise İngiltere'nin nüfuz bölgesi olurken orta kesim tampon olarak belirlenmiştir.

Rusya'da Çarlık Dönemi'nin sona ermesi ve Sovyet rejiminin kurulmasıyla iki ülke ilişkileri adeta düşmanlıktan dostluğa dönüşmüş ve 1921 Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın 5. ve 6. Maddeleri İran'a yabancı bir müdahale durumunda Sovyetlere bu ülkeye asker gönderme yetkisi tanımaktaydı. Bu durum Sovyetlerin İran konusunda her zaman sömürmekten geri kalmayacakları bir fırsat olmuştur. Bu Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasına ve 1927'de imzalanan Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'na rağmen İran-Sovyet ilişkileri hiçbir zaman samimi bir dostluk havası yakalayamamıştır. Bunda Sovyetlerin İran solcularına vermiş olduğu desteğin yanı sıra, İran Şahı Ahmet Rıza'nın Nazi Almanya'sına sempati duymasının da etkisi büyüktü.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İran-Sovyet ilişkileri Müttefik Devletler'in İran'ı işgaliyle normalin ötesinde bir nitelik kazanmıştır.³ İran, ABD ve İngiltere tarafından Sovyetlere yardım koridoru olarak düşünülmüş, Şah Ahmet Rıza buna razı olmayınca Sovyetlerin de katılımıyla İran zorla işgal edilmiş ve Şah sürgüne gönderilmiştir. Müttefik Devletlerin 1942'de İran'la yaptıkları anlaşma ve 1943'deki Tahran Konferansında varılan karar gereği tüm ülkeler savaştan sonra İran'daki askerlerini çekeceklerdi, savaştan sonra Sovyetler İran'ı boşaltmaya yanaşmayınca 1946 yılında Batılı ülkelerle

¹ Abbas Milani, "Russiaand Iran: An Anti-Western Alliance?", *Current History*, October 2007, s. 328

² İran'ın Rusya ile bu dönem ilişkileri için bkz., Muriel Atkin, *Russia and Iran, 1780-1828*, Minnesota Archive Editions, 1980.

³ İkinci Dünya Savaşı döneminde İran'ın aralarında Sovyetlerin de bulunduğu Müttefik Devletler tarafından işgali konusunda bkz, Süleyman Erkan, "The Invasion of Iran by the Allies During World War II", *Codrul Cosminului*, XVI, No. 2, 2010, pp. 109-132

Sovyetler arasında önemli bir kriz çıkmış ve ABD'nin İran'a açık desteği ile Sovyetler İran'dan çekilmişlerdi.⁴

ABD'nin desteği ile 1946'da Sovyetlerle İran arasında imzalanan ve İran'ın kuzey bölgesinde yer alan petrolün %51'inin Sovyetlere verilmesini öngören anlaşmanın İran Parlamentosu tarafından reddedilmesi iki ülke ilişkilerinin bozulmasına yol açtı. Savaş sırasında babasının yerine tahta oturtulan Muhammed Rıza Pehlevi'nin İran Komünist Partisi TUDEH'e karşı operasyonlar düzenlemesi bu ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Ancak, İngiltere ile İran arasında çıkan petrol anlaşmazlığı Sovyetlerin dikkatlerini yeniden İran'a çevirmiştir. Sovyetler TUDEH vasıtasıyla, Batı yanlısı Şah ve Hükümet'e karşı mücadele eden Millî Cephe Lideri Musaddık'ı desteklemiştir. Musaddık'ın 1953 yılında Muhammed Rıza Pehlevi'yi tahtından çekilmeye zorlaması ve Şah'ın da bunu kabul etmek zorunda kalması Sovyetleri İran'la yakın ilişkiler konusunda yeniden ümitlendirmişti. Fakat ABD ve İngiltere'nin desteklediği ve CIA tarafından organize edilen bir askeri darbeye Başbakan Dr. Musaddık Hükümeti, 19 Ağustos 1953'de, devrilmiş ve Şah yeniden işbaşına getirilmişti.⁵

Şah'ın yeniden işbaşına gelmesi, İran'ı ABD'ye daha çok yaklaştırdı. Soğuk Savaş Dönemi'nin gergin yıllarında bunun anlamı Sovyetlerle İran'ın köprüleri neredeyse atması demektir. Nitekim Sovyetler, İran'ın 1955 Bağdat Paketi'ne girmesine çok sert tepki gösterdiler. ABD'nin organize ettiği ve Orta Doğu ülkelerini Sovyet karşıtı bir blokta toplama projesi olan Bağdat Paketi (1958'den sonra CENTO)'na İran'ın katılması, aynı zamanda, yaklaşık 200 yıldan beri sürdürdüğü tarafsızlık politikasının da sonu demektir. Sovyetler Birliği'ne göre de, İran'ın Bağdat Paketi'ne katılması 1927'de İran'la imzalamış oldukları Dostluk Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paketi'nin ihlali anlamına geliyordu.⁶

İran'ın Bağdat Paketi/CENTO üyeliği nedeniyle Sovyetlerle gerginleşen ilişkileri uzun sürmedi. Esasında Şah'ın ABD ile müttefik olmasına rağmen Tahran-Moskova samimiyeti her zaman var olmuştur.⁷ Bunu iki ülke gerçeklerinin birbirleriyle ilişkileri sıfırlamaya izin vermediği şeklinde görmek mümkündür. İdeolojik farklılığa rağmen ekonomik ve ticari ilişkiler her zaman İran'ın Sovyetlere yönelik alternatif politikaları arasında yer almıştır. Bununla

⁴Gary R. Hess, “ The Iranian Crisis of 1945-46 and the Cold War”, *Political Science Quarterly*, 89, 1974, s. 121

⁵ İran-ABD İlişkilerinin derinden etkilendiği bu darbenin ayrıntıları için bkz., Stephen Kinzer, *Şahın Bütün Adamları, (Bir Amerikan Darbesi ve Orta Doğu'da Terörün Kökenleri)*, Çev: Selim Önal, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2004.

⁶ *New York Times*, 29 November, 1955.

⁷ Mark N. Katz, “Russian-Iranian Relations in the Putin Era”, *Demokratizatsiya*, Winter, 2002, s. 69.

birlikte Şah'ın Sovyetlerle ilişkilerde ABD'nin belirlediği çizgileri aşmamaya da özen gösterdiğini belirtmek gerekir. Nitekim 1965 yılında, İran'ın Sovyetler Birliği ile imzalamış olduğu bir ekonomik anlaşmada öngörülen, İran'ın Sovyetlere doğalgaz vermesine karşılık Sovyetlerin İran'a çelik endüstrisi tesisleri kurmasına ABD ile birlikte diğer Batı ülkeleri sıcak bakmamışlardı.⁸ Sovyetlerin de benzer şekilde İran'ı bütünüyle gözden çıkarılacak bir ülke olarak görmedikleri ortadadır. Sovyetler, İran'la ilişkileri tamamen koparmanın onu Batı'ya daha çok yaklaştıracaklarını geç de olsa farketmişler ve en azından ekonomik ve ticari ilişkiler yoluyla bir yumuşama sağlamayı hedeflemişlerdir. Çünkü Sovyetler İran'ı öteden beri kendi güvenlikleri açısından çok önemli bir ülke olarak saymışlardır.⁹

1970'li yılların başında, ABD ile Sovyetler arasındaki ilişkilerde başlayan yumuşama sürecinin İran-Sovyet ilişkilerine de yansıdığı görülmektedir. Sovyetlerin teknolojik ve kredi desteği ile gerçekleşen Isfahan Çelik ve Metalurji tesisleri 1973'de üretime başlamış ve biri Araks diğeri de Ramin'de olmak üzere, yine Sovyet desteği ile, iki tane Hidroelektrik santrallerinin yapımına başlanmıştı. Ancak, 1978'den itibaren İran'da Şah'a karşı başlayan eylemler ve sonrasında iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girilmişti. Bu çalışmada, Şah'ın devrilmesinden Humeyni'nin ölümüne kadarki süreçte yaşanan ilişkiler ele alınacaktır.

Şah'ın Devrilmesine Sovyetlerin Yaklaşımı

Her ne kadar Sovyet-İran ilişkileri Şah döneminde, ekonomik alanda da olsa, gelişme eğilimine girmişse de bu Şah'ın ABD'nin adamı olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Helmut Richards'ın da belirttiği gibi¹⁰, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Dünyada nerede Şah sözü geçse ilk akla gelen Amerika olurken, Amerika denilince de aynı şekilde Şah ve İran akla gelmekteydi. Bu nedenle Amerikan yanlısı Şah'ın devrilmesi Sovyetlerin büyük bir iştahla desteklemeleri gereken bir hareketti. Fakat Sovyetlerin İran'da Şah rejimine karşı muhalefet hareketlerinin eyleme dönüşmesi karşısında son derece temkinli oldukları ve sürece mesafeli durdukları görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri bu eylemlerin Şah'ı devirmeye yetip yetmeyeceği konusundaki şüphelerdi. Sovyetlerin açıktan Şah'ı devirmeye yönelik eylemlere, özellikle sol fraksiyonlara, destek vermesi ve Şah'ın da eylemleri kontrol altına alması durumunda iki ülke arasında düzelme eğilimine giren ilişkiler yeniden zarar görebilirdi. İkinci olarak, Sovyetler bu dönemde İran'dan en büyük doğalgaz satın alan ülkeydi. İlişkilerin bozulması gaz akışını

⁸Milani, s. 329.

⁹M. Wright, "Iran as gateway to Russia", *Foreign Affairs*, 1942, s. 370.

¹⁰Helmut Richards, "America's Shah Shahanshah's Iran", *MERIP Reports*, 40, 1975, p. 3.

tehlikeye atabilirdi. Nitekim İran'daki grevler nedeniyle petrol ve doğalgaz üretiminin durması, Sovyetlerin İran sınırında bulunan ve İran doğalgazını kullanan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'da büyük krizlere neden olmuştu.¹¹

Sovyetlerin Şah karşıtı hareketlere doğrudan destek vermemesinin bir başka nedeni de, bu yönde bir politikanın ABD'nin olaylara müdahale olasılığını artıracak endişesiydi. Sovyetler İran'da geçmişte olduğu gibi doğrudan ABD ile yeniden karşı karşıya gelmek niyetinde değildi. Diğer yandan Afganistan'ı işgale hazırlanan Sovyetlerin İran konusunda son derece dikkatli oldukları ve sonu belli olmayan bir maceraya daha girmekten sakındıkları anlaşılmaktadır. Böyle bir davranışın, olayların başlangıcından beri İran'da tarafsız bir tutum sergileyen ordunun durumunu da etkileyeceği ve geçmişte olduğu gibi halka karşı silah kullanabileceği de ihtimal dahilinde idi. Nihayet Sovyetler Şah devrilse bile yeni rejimin Sovyetlerle iyi geçineceğine dair çok umutlu da değillerdi. Her ne kadar eylemlerde sol gruplar daha aktif olsalar da cami merkezli dini gruplar gün geçtikçe inisiyatifi ellerine almaya başlamışlar ve solculara oranla mukayese edilemeyecek kalabalıklardan oluşuyorlardı. Açıkçası Sovyetlerin İran olayları sırasında bir kafa karışıklığı içerisinde oldukları ve olaylar karşısında nasıl bir tavır belirleyecekleri çok net değildi. Sovyetlerin bu tutumu dönemin ABD istihbarat raporlarında da ayrıntılı olarak yer almaktadır.¹²

Bu nedenlerden dolayı, Sovyetler Şahla ilişkilerini onun düşmesi ve ülkeyi terk etmesine kadar sürdürdüler ve bunu bazı somut davranışlarla da ortaya koydular. 31 Ocak 1978'de, İran'ın Ulusal Bağımsızlık Günü nedeniyle, Pravda Gazetesi'nde Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Leonid Brejnev'in bir mesajına yer verildi. Brejnev mesajında, İran'la dostluk ilişkilerine vurgu yapıyor ve İran'ın bayramını kutluyordu. Bu mesaja İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi de aynı duygularla cevap vermiş ve mesajında, geçmişte iki ülke arasında imzalanmış olan anlaşmalarda yer alan "dostluk ve iyi komşuluk" ifadelerini kullanarak bir anlamda kendisini devirmeye yönelik muhalefete destek vermemelerini ima etmişti.¹³ Öte yandan, yine Sovyet resmi yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda, olaylar nedeniyle Sovyetlere giden gazın kesilmesinin geçici olduğuna vurgu yapılıyor ve sorunun kısa sürede çözüme kavuşacağı belirtiliyordu. Ayrıca Sovyetler, İran'daki Sovyet uzman ve teknisyenlerinin güvenliği konusunda Şah'ın gösterdiği hassasiyetten de övgüyle söz ediyorlardı. Ancak, her ne kadar Sovyet resmi söylemlerinde, İran

¹¹National Security Archive (NSA)*National Intelligence Daily* (Cable), 11 January 1979. CIA-RDP 79T00975A031000040002-1.

¹² NSA, *Projecting The Soviet in The Middle East 14 July 1979*, Department of State, AIRGRAM.

¹³Aryeh Yodfad, *The Soviet Union and Revolutionary Iran*, New York, 2011, p. 46.

Muhalefetine bir destekten söz edilmese de yarı resmi ve resmi olmayan çevrelerin bazı hareketleri de dikkatlerden kaçmıyordu. Brejnev'in Şah'a destek anlamına gelebilecek mesajının yayınlandığı gün, Bakü'den yayın yapan İran'ın Sesi Radyosu Şah'ın devrilmesini ve İran'da İslâmi bir cumhuriyetin kurulmasını hararetle destekliyordu.¹⁴

1978 yılı Kasım ayından sonra, İran olayları Sovyet basınında daha geniş olarak yer bulmaya başladı. Bunda şüphesiz ki Şah'ın düşme olasılığının ağırlık kazanmasının etkisi vardı. Pravda ve İzvestia gibi yayın organlarında, İran'daki karışıklıklar geniş yer buluyor ve özellikle "İran Komünistleri" ve "İslâmi Marksizm" kavramlarına vurgu yapılıyordu. Bununla birlikte Sovyetler yine de Şah'a karşı resmen cephe almamaya özen gösterdiler. Şah'ın doğrudan hedef alınması ABD'nin devreye girmesine ve İran Ordusu'nun olaylara müdahalesine ve hatta ABD'nin bizzat kendi fiili müdahalesine yol açabilir ve bu da Sovyetleri yeni bir durumla karşı karşıya bırakabilirdi. Böyle bir olasılığı önlemek için Sovyetlerin bir takım manevra girişimlerinde oldukları görülüyor. 18 Kasım 1978'de Brejnev, bir dış müdahale olması durumunda, İran'a 1921 Anlaşması gereği asker gönderme haklarının bulunduğunu hatırlatıyor ve böyle bir durumda sessiz kalmayacaklarının altını çiziyordu.¹⁵ Böylece Sovyetler Şah'a karşı açıktan bir cephe almadan, profesyonelce, muhalefete ve özellikle sol gruplara örtülü destek vermişlerdi.

Şah'ın ülkeyi terk etmesiyle birlikte Sovyetlerin ona karşı saldırıları derhal başladı. Sovyet basınında Şah Dönemi'nin kötülükleri tek tek sıralanırken, İran'ın geleneksel olarak Şiiliğe bağlılığından, neredeyse, övgüyle söz ediliyordu. Belli ki Sovyetler Şah sonrası dönemde yeni rejimle yakınlık kurmak istiyorlar ve bu rejimin İslâmi bir özelliğinin olacağı gerçeğini kabulleniyorlardı. Bu bakımdan Pravda'da bir zamanlar Stalin tarafından kullanılmış olan "objectively progressive" ifadesine yer verilmesi yeni ilişkilerin hangi parametrelere dayandırılmak istendiğinin bir göstergesi idi.¹⁶ Açıkça Sovyetler İran'a İslâmi bir kimliğiniz olabilir, komünistte olmayabilirsiniz ama iki ülkenin ilişkileri iyi olabilir demek istiyorlardı. Eğer ilişkiler Sovyetlerin umduğu gibi giderse, bu en azından, ABD'nin İran'daki etkisinin azalacağı ya da sona ereceği ve İran'da sol grupların da sistemde yer alabileceği anlamı taşıyacaktı.

Humeyni'nin, 1 Şubat 1979'da, Paris'ten havalanan bir uçakla Tahran'a inmesi, bütün dünyanın olduğu gibi Sovyetlerin de ilgiyle izledikleri bir olaydı. Humeyni'nin İslâm Devrim Konseyi'ni kurması ve Mehdi

¹⁴Kenneth R. Timmerman, "Iran Shows Its Soviet Sympathies", *The Wall Street Journal*, 10 March 1989, p.A16:4

¹⁵Yodfad, p. 48.

¹⁶ Stalin bu kavramı (objectively progressive) " Ant-i Komünist, Ant-i Sovyet olabilirsiniz, ama bu durumda da Sovyetlere hizmet edebilirsiniz anlamında kullanmıştı. Yodfad, p. 53.

Bazargan'ı geçici hükümeti kurmakla görevlendirmesi üzerine, ordunun Bahtiyar Hükümeti'nden desteğini çekmesi, Sovyetleri iki olasılığı düşünmeye sev ketti. Birincisi, Bazargan Hükümeti'nin geçici de olsa kurulması Şah Dönemi'nin tamamen kapanması anlamına gelmekteydi ki bu Sovyetlerin memnun kaldıkları bir durumdu.¹⁷ İkincisi ise, bu durumu kabullenmek istemeyecek ABD'nin, 1953'de olduğu gibi, İran Ordusu'nu duruma müdahaleye yöneltme olasılığı idi. Sovyetler bu olasılığı engellemek veya en azından azaltmak için birtakım davranışlar içerisine girdiler. Olayların başından beri zaman zaman gündeme getirdikleri, İran'a bir dış müdahale karşısında 1921 Anlaşması'nın 5. ve 6. maddelerinin öngördüğü şekilde kayıtsız kalmayacaklarına dair söylemlerini daha kararlı bir biçimde dile getirmeye başladılar. Dönemin ABD istihbarat raporlarında belirtildiğine göre; Paris'teki Sovyet Elçilik görevlilerinden birisi, Fransız Dışişlerinden bir yetkiliye, Sovyetlerin bu konuda kesin kararlı olduklarını söylemişti.¹⁸ Izvestia Gazetesinde de Sovyetlerin kararlılıkları konusunda devamlı haberler yer alırken, bazı ABD kaynaklarına göre, Sovyetlerin bu konuda hazırlık yaptıkları ve İran'ın Kuzey sınırına asker yığdıkları iddia edilmişti.¹⁹ Ancak Sovyetlerin İran'a müdahalesi ABD'nin müdahale koşuluna dayandırıldığından hiçbir zaman gerçekleşmedi. Çünkü ABD çevrelerinde İran'da Ordunun duruma müdahale seçeneğine Başkan Carter'in Ulusal Güvenlik Danışmanları biri dışında (Zibigniev Brezinski) sıcak bakmamışlardı. Humeyni'nin iddiasına göre ise ABD ordunun müdahalesi için çalışmış fakat ordu İran Halkının yanında yer almıştı. Nitekim Humeyni konu ile ilgili bir açıklamasında; “ İran'da Ordunun yönetime müdahalesini düşünmek bir çocuğun rüyası gibidir “ demişti.²⁰

İran'da İslâmi Rejimin Kurulması ve Sovyetler

Şah'ın devrilmesinden sonra İran'da nasıl bir rejimin kurulacağı bütün dünyada olduğu gibi Sovyetlerin de merak ettikleri bir konu idi. Çünkü İran'la Sovyetlerin ilişkilerini bu yeni rejimin niteliği belirleyecekti. Sadece Sovyetler değil ABD de Humeyni'nin gerçek niyeti konusunda kuvvetli bir öngörüye sahip değildi. Humeyni'nin Paris'te yaşadığı süre içerisinde dünya basımına, özellikle İran'da olaylar başladıktan sonra, vermiş olduğu 132 demeçte ılımlı

¹⁷Şahbur Bahtiyar, başlangıçta, Şah'a karşı kurulan Muhalefet Cephesi'nde yer almıştı. Ancak işlerin karışması üzerine Şah Onu hükümeti kurmakla görevlendirmişti. Bahtiyar'ın bu görevi kabul etmesi Humeyni'yi çok kızdırmıştı. Ancak Şah'ın son Başbakanı ünvanı da ona aittir. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay. İstanbul, 1999, s. 754.

¹⁸ NSA, *National Intelligence Daily* (Cable) 19 January 1979, CIA-RDP79T00975A031000110001-4.

¹⁹ *New York Times*, 15 December 1986.

²⁰Ahmed S. Hashim, “ The Iranian Armed in Politics, Revolution and War: Part One “, *Middle East Policy*, Vol.XIX, No.2, Summer 2012, p. 98.

ifadeler kullanması, etrafında laik ve liberal danışmanlar bulundurması herkeste onun hakkında demokratik bir imaj yaratmıştı. Hatta ABD'nin Tahran Büyükelçisi William Sullivan dahil birçok kişi Humeyni ile yakın diyalog kurulması taraftarıydılar.²¹ Sovyetlerin de Humeyni'nin gerçek niyeti hakkında çok net bir düşüncelerinin olmadığı anlaşılıyor. Bununla birlikte Sovyetler İran'da oluşacak yeni rejimin kendileriyle kuracağı ilişkilerden çok bu rejimin ABD ile geliştireceği ilişkilerine odaklandılar. Hiç şüphesiz ki, ABD karşıtı bir İran Batılılarla Sovyetler arasında geçmişte olduğu gibi yeniden bir tampon rolü üstlenecek ve bu da kendilerini fazlasıyla rahatlatıyordu.

Bu nedenle, Sovyetler İran'daki İslâmi Rejimin kurulmasının ilk aşamasından itibaren süreçle çok yakından ilgilendiler. Humeyni'nin İran'a varır varmaz geçici Başbakanlığa atamış olduğu Mehdi Bazargan Hükümeti'ni derhal tanıdıkları gibi, Humeyni'nin, 25 Şubat 1979'da, Tahran'daki ilk mitingine katılan tek yabancı diplomat da Sovyet Büyükelçisi M. Vinogradov idi. 1 Mart 1979'da da Pravda Gazetesi'nde İran'daki yeni rejime yönelik geniş bir destek açıklamasına yer verildi. Açıklamada; İran Halkı'nın çok zor ve kanlı bir süreçten büyük bir zaferle çıktığına vurgu yapılıyor ve Amerikan Emperyalizmine karşı kazanılan zafer kutlanıyordu.²² Pravda'da çıkan bu yazıdan iki gün sonra da Sovyet lideri Brejnev, İran Halkının zaferini resmi bir açıklama ile kutlamış ve devrimin lideri Humeyni'yi tebrik etmişti. Brejnev açıklamasında özellikle iki ülkenin iyi komşuluk ilişkilerinin yararlarından da söz etmişti.²³

Sovyetler, İran'ın yeni rejimin kurulma aşamasında karşı karşıya bulunduğu sorunların farkında idi. Humeyni Tahran'a vardığında Şah ülkeyi terketmiş ancak geride çökmüş bir ekonomi ve petrol krizi gibi dev sorunlar bırakmıştı. Sovyetlere göre İran'ın bu sorunları aşmasına verilecek destek iki ülke ilişkilerine olumlu katkı sağlayabilirdi.²⁴ Öte yandan, İran'da Humeyni'nin etkisinde geçici hükümetin dış politika ile ilgili almış olduğu bazı kararlar Sovyetleri fazlasıyla memnun edecek türdendi. Bazargan Hükümeti İran'ın CENTO'dan ayrıldığını ve İsrail'e petrol satışının durdurulduğunu ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün tanındığını ilan etmişti.²⁵ Ayrıca İran'da seçimlerin yapılacağı ve yeni rejimin adının seçilecek parlamento tarafından belirleneceğinin açıklanmasına Sovyet Parlamentosu adına Demianenko tarafından Pravda'ya yapılan bir açıklama ile büyük destek gelmişti. Demianenko'nun yeni dönemde İran'la ilişkilerin eskisinden çok daha iyi

²¹Dominic Sandbrook, "After the Revolution", New Statesman, 26, 2009, p. 32.

²²Alvin Z. Rubinstein, "The Soviet Union and Iran Under Khomeini", *International Affairs*, Vol. 57, No. 4, Autumn 1981, p. 602.

²³Rubinstein, p. 603.

²⁴Sandbrook, p. 30.

²⁵Rubinstein, p. 600.

olacağına dair açıklamasına İran Başbakan Yardımcısı A. Amir Entazam aynı şekilde karşılık vermiş ve iki ülkenin çıkarlarının birçok konuda işbirliğini gerektirdiğini belirtmişti.²⁶ Sovyetler İran'ın kendilerinden özellikle ekonomik konuda yardım bekledikleri ve bu konuda yapılacak yardımların İran'la siyasi ilişkilere de olumlu katkı sağlayacağını farkında idiler ve bu konuda hiç tereddüt etmediler. Şah döneminde başlatılan ekonomik ve teknolojik desteği sürdürmeye karar verdiler. Tahran'a Sovyetler tarafından yapılan ilk resmi ziyaret, 4 Mayıs 1979'da, bizzat resmi haber ajansı TASS tarafından duyurulmuştu. Duyuruda, Tahran'ı ziyaret eden Sovyet yetkilinin SSCB Dış Yardım Konseyi Başkan Yardımcısı SemyonSkachkov olduğu belirtilmişti.²⁷ Görüşmelerde ele alınan konular arasında İran'a gıda yardımı yapılması, duran petrol ve gaz üretiminin yeniden başlatılması ve daha önce Şah döneminde başlatılmış olan İsfahan Çelik Tesisleri ile hidroelektrik santrallerine Sovyetlerin desteğinin devam etmesi ilk sırada yer almıştı. Görüşmeler Tahran'da devam ederken SSCB Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko da Moskova'da İran'ın yeni büyükelçisini kabul etmişti.²⁸

Sovyetlerin yeni İran rejiminden beklentileri arasında, Şah zamanında yasadışı ilân edilmiş olan, Komünist örgütlerin faaliyetlerinin serbest bırakılması da yer alıyordu. Nitekim 14 Mart ve 9 Mayıs 1979 tarihlerinde, İran'da iki aşamalı olarak Parlamento seçimlerinin ardından Pravda'da PetrDemchenko tarafından geniş bir makale yayınlanarak, "İran'da bir Cumhuriyet kurulduğuna göre TUDEH de sisteme dahi edilmeli" şeklinde bir yoruma yer verilmişti.²⁹ Şah'ın devrilmesinde başta TUDEH olmak üzere İslamcı Solcu Halkın Mücahitleri ve Marksist Leninist Halkın Fadaileri gibi örgütler önemli rol oynamışlardı. Şimdi Sovyetler İran'la gelişmekte olan iyi ilişkilerden de yararlanarak rejimin solcu grupları dışlamamasını sağlamaya çalışıyordu. Ancak Sovyet resmi yetkililerinin daha temkinli hareket ederek konuya mesafeli yaklaşımlarına rağmen, basın için peşini bırakmaya niyetli değildi. Esasında, Sovyetler Birliği gibi bir ülkede basının politikacıların resmi sözcüsü olduğunu iki taraf ta biliyordu. Fakat Sovyetler yine de böyle bir yöntemi kullanmayı tercih etmişlerdi. Sovyet Basın organlarında İran'daki solculardan, işçilerden ve üniversite gençliğinden devamlı şekilde haberlere yer veriliyordu. Şah zamanında yurtdışında bulunan eski komünistlerin lider kadrosundan bazılarının İran'a dönmesi de Sovyet basınında geniş yer

²⁶Yodfad, p. 55.

²⁷ NSA, National Intelligence Daily(Cable) 4 May 1979, CIA-RDP79T00975A031400040001-8.

²⁸ V. Ivanen koand Michel Vale, "TwentyYears of Soviet-IranianEconomicand Technical Cooperation", *Soviet and European Foreign Trade*, Vol. 21, No. 1/2/3, Economics and Political Economics (Spring-1985), p.142.

²⁹ NSA, *National Intelligence Daily (Cable) 12 May 1979*, CIA-RDP79T00975A031400110002-9.

bulmuştu. Bunlardan Nureddin Kianuri'nin "Humeyni ile ortak bir dil yakalayacaklarına inandıklarını ve ona sempati duyduklarını" ifade eden bir açıklaması Sovyetlerin İran'dan bu konudaki beklentileri ile uyuşuyordu.³⁰

Sovyetler ve İran Komünistleri için ilk hayal kırıklığı, İran'da referandum yapılarak halkın %99'unun desteği ile devletin yeni adının İran İslâm Cumhuriyeti olarak ilân edilmesi oldu. Dini esaslara dayalı bir rejimin diğer siyasi gruplara tahammül etmesi şimdiye kadar görülmuş bir şey değildi. Sovyetlerin geçmiş dönemlerde İran Komünistlerine vermiş olduğu destek İran Mollalarının hafızasındaki canlılığını koruyordu.³¹ Nitekim çok geçmeden İslâmi rejimi egemen kılmak için başlatılan operasyonlar sırasında diğer siyasi gruplar gibi komünistler de hedef alındılar. Esasında İran'da İslâmi rejiminin komünistlere ve diğer gruplara karşı başlatmış olduğu temizlik operasyonu biraz da 1917'deki Sovyet Bolşevik İhtilâlini hatırlatıyordu. Nasıl ki, 1917'de, Bolşevikler Rusya'da liberaller ve sosyalistlerle kısa bir koalisyon süreci yaşadıkten sonra onları tasfiye etmişlerse şimdi İran'da da aynı oluyor ve İslâmi ve dini olmayan tüm görüşler yasaklanıyordu.³²

Yeni İran rejimi ile Sovyetler arasındaki ilişkilerde başlamış olan samimiyetten yoksun balayı dönemi çok uzun sürmedi. 1979 Temmuz ayından itibaren ilişkiler soğumaya başladı. Ağustos ayında İran'da Devrim Muhafızlarının TUDEH'in yayın organı Mardom'un bürosunu basması ve hareketi kanun dışı ilân etmesi ve Sovyetlere gaz taşıyan bir boru hattının iptal edilmesi Sovyetlerin büyük tepkisine yol açtı. Sovyet basınında altı aydan beri Humeyni'ye ve İran Devrimi'ne yönelik övgüler yerini birden keskin eleştirilere bıraktı. Başta Pravda olmak üzere gazeteler İran'ı ve Humeyni'yi fanatik bir dini rejim kurmakla suçluyor ve bu gelişmeleri hayal kırıklığı olarak yorumluyordu. Sovyet basınına göre, İran Halkına gerekli hakları tanımadığı için, yeni rejimin Şah dönemiyle hiçbir farkı yoktu. Moskova Radyosu ise daha da ileri giderek, İran rejimini dinî bir diktatörlük olmakla suçluyor ve ülkenin büyük bir camiye dönüştüğünü ve bunun ülkedeki ekonomik ve siyasi sorunları daha da büyüteceğini iddia ediyordu.³³ Sovyetlerle İran arasındaki ilişkilerin bozulması sadece İran'ın TUDEH ve diğer sol gruplara karşı cephe almasıyla sınırlı değildi. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali iki ülkenin ilişkilerinin daha da bozulmasına yol açtı.

³⁰Yodfad, p. 55.

³¹ Sovyetlerin Tarihsel süreçte İran'daki Komünist harekete verdikleri destek için bk.: Reza Kaviani, "The Iranian Communists and Soviet Union", *International Journal of Political Science*, Vol. 1, No. 1, Winter/Spring 2011, pp. 35-48.

³²Jonathan White, "A Comparative Revolution", *Teaching History*, No. 142, March 2011, (The Historical Association) p. 41.

³³Yodfad, p. 60-61.

Afganistan'ın İşgalinin İlişkilere Etkisi

Sovyetler Aralık 1979'da, Afganistan'ı işgal ettiklerinde İran'daki İslâmi Rejim henüz bir yılını bile doldurmamıştı. İşgal olayı Kasım Ayı içerisinde İranlı bir grup gencin ABD Elçiliği'ni basarak 63 kişiyi rehin almasının hemen sonrasında gerçekleşti. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ederken bu olayları ve İran'ın yaşadığı diğer iç politikaya dönük sorunları fazlasıyla göz önünde bulundurduklarını göstermektedir. Sorunsuz bir İran'ın Afganistan gibi Müslüman bir ülkenin işgaline karşı vereceği reaksiyon şüphesiz ki Sovyetleri memnun etmeyecekti. Ayrıca işgalin İran'ı ilgilendiren özel bir nedeni de vardı. Sovyetlerin Afganistan'a yerleşmesi, Tarih boyunca Kuzeyden her zaman tehdit altında kalan İran'ın aynı tehditle Doğudan da kuşatılmışlığa uğraması demek olacaktı.

İran-Sovyet ilişkilerinde, Haziran 1979'dan itibaren, başlayan soğukluk Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle daha da büyüdü. İran Kamuoyunda Sovyetlerin prestiji işgalden dolayı büyük bir darbe yerken başta Dini Lider Humeyni olmak üzere, siyasi liderler ve Halk işgale karşı çok şiddetli tepki gösterdiler.³⁴ Esasında İran'ın Afganistan olaylarına tepkisi Sovyetlerin işgalinden önce başlamıştı.1978'de Muhammed Davud Han'a karşı Komünistler tarafından gerçekleştirilen darbeye karşı İran'ın önde gelen Dini Liderlerinden Ayetullah Şeriatmedari ateş püskürmüş ve Afgan Halkını Komünist Nur Muhammed Teraki Hükümeti'ne karşı cihada çağırmıştı. Aynı yıllarda kendileri de Şah'a karşı direniş içerisinde olduklarından Afganistan'a yeterince destek verememişlerdi. Şah devrildikten sonra Yeni İran Yönetimi'nin Afganistan'a desteği ve Sovyetlere uyarılar artmaya başladı. 12 Haziran 1979'da, Humeyni Sovyetlerin Tahran Büyükelçisi Vinogradov'u Afganistan'ın içişlerine karıştıkları ve İran'daki Kürt ve Belucistan Bölgelerindeki olaylara destek verdikleri gerekçesiyle çok sert bir biçimde uyardı. Büyükelçinin iddiaları inkâr etmesine rağmen Sovyet Basınının kışkırtıcı tutumunu sürdürmesi üzerine de Humeyni bir mesajla Afganistan'daki Sovyet Kuklası Yönetime karşı ayaklanma çağrısı yaptı.³⁵

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali İran'ı dış politikada yeni bir durumla karşı karşıya bırakmıştı. Humeyni, Şah Döneminde İran'a karşı izlediği tutum ve yaşanmakta olan rehineler krizi nedeniyle Amerika'yı "Büyük Şeytan" ilân ederken Afganistan'ın işgalinden dolayı da Sovyetleri "Allahsız" diye sunuyordu.³⁶ Ancak İranlı yöneticiler ABD'den sonra Sovyetlere karşı da cephe almaktan kaçınmadılar ve Afganistan'ın işgaline

³⁴ *New York Times*, "Soviet Influence In Iran Shows A Sharp Decline", November 14, 1982.

³⁵ Rubinstein, p. 604.

³⁶ James G. Hersberg, "The War in Afghanistan and the Iran-Contra Affairs : Missing Links? ", *Cold War History*, Vol. 3, No. 3 (April 2003), p. 26.

tepkî göstermekte diğêr İslâm ÷lkelerinden geri kalmak niyetinde değildiler. Nitekim bir süre sonra Sovyetlere yönelik tepkiler daha da artmaya başladı.

Sovyetlerin Afganistan'ı işğali İran'da Şah sonrası yapılması kararlaştırılan parlamento seçimleri dönemine rastlamıştı. Bu nedenle seçim sürecinde kullanılan ana temalar arasında ABD karşıtlığı kadar Sovyetleri protesto eden sloganlara da fazlasıyla yer verilmekteydi. Geçici Bazargan Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Sadık Ghotbzadeh, Sovyetleri İran'ın bir başka sınırına yerleşen büyük bir tehlike olarak kınarken aynı hükümette maliye bakanı ve gelecekte İran İslâm Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olacak olan Ebulhasan Beni-Sadr, Afganistan'ı işgal eden Sovyetleri İran'ı da parçalayarak Hint Okyanusu'na inmeye çalışmakla suçlamıştı. Her ne kadar Sovyetler İran'ın tedirginliğini azaltmak için Tahran Elçisi vasıtasıyla Humeyni'ye bir güven mektubu göndermişlerse de bu İran'ı ve Humeyni'yi ikna etmeye yetmemişti.³⁷ Buna rağmen Sovyetler İran'ı ikna çabalarını sürdürdüler. 4 Şubat 1980'de Devrim'in birinci yıl dönümü nedeniyle Brejnev Humeyni'ye bir kutlama mesajı gönderdi. Ancak Humeyni Brejnev'in mesajına yönelik verdiği cevapta, Afganistan'ın işgalini şiddetle protesto etti ve İran'ın Moskova'da yapılacak oyunları boykot ettiğini kesin bir dille açıkladı.³⁸

1980 Sonbaharında, İran-İrak Savaşının çıkmasının Sovyetleri Afganistan konusunda rahatlattığına kuşku yoktur. Savaş'ın etkisiyle İran Sovyetlere karşı kullandığı sert ifadeleri zaman zaman sürdürmekle birlikte daha temkinli bir tutum alamaya başladı. 1982 Yılında, Sovyetlerle İran arasında imzalanan bir ekonomik anlaşma Afganistan'ın işğali, tutuklanan komünistler, Raşt Konsolosluğunun kapatılması, Moskova Olimpiyatlarının boykot edilmesi ve Irak'a silâh yardımı gibi krizlerden sonra ilk yumuşama işareti anlamına geliyordu. Anlaşmada Sovyetlerin desteği ile Şah zamanında başlatılan fakat devrim nedeniyle durdurulmuş olan iki termik santralin tamamlanması öngör÷lüyordu. Santrallerden birisi İran'ın petrol bölgesi Ahfaz (1.260 megawat)da diğeri de Isfahan (800 megawat) da inşa edilecekti. Anlaşma nedeniyle İran'ın Moskova elçiliğinde düzenlenen bir konferansta, İran'ın Enerji Bakanı Hasan Ghafuri-Fard Sovyetler Birliğı Devlet Başkanı Yardımcısı Vasily V. Kuznetzov'un da bulunduğu bir ortamda ilk kez Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmeleri ve Irak'a silâh satışı gibi konulara hiç değinmemişti. Ghafuri'nin Sovyetleri dost bir ÷lke olarak gördüklerini

³⁷ Humeyni'nin, Sovyet elçisinin kendisine sunduğı mektupta yer alan, “ Sovyetlerin Afganistan ve İran'ın içişlerine karışma niyeti asla söz konusu değildir “ şeklindeki ifadeyi okuduktan sonra güldüğü ve “ Bazen bir yalancı yalan konuşur ve karşısındakinin bunu bilmediğini düşünür, bazen de yalan konuşan karşısındakinin kendisine inanmadığını farkındadır “ dediğı iddia edilmektedir. Rubinstein, p. 604.

³⁸Rubinstein. P. 607.

söylemesi şüphesiz ki Sovyetleri rahatlatmıştı.³⁹ Bununla birlikte İran'ın Afganistan'ayönelik destek politikası Sovyetler bu ülkeden çekilinceye kadar çeşitli yöntemlerle sürdürülmüştür.

ABD tarafından 1986 yılında, gizli olarak İran'a silâh satışının yapıldığı ve literatürde "Iran Contra Affair" ya da "Irangate" diye anılan sürecin bir ucu da İran üzerinden Afganistan direnişçilerine yardım hesabına dayanıyordu. Afganistan'ı işgal eden Sovyetlerin İran-İrak Savaşı sırasında Irak'a da yardım yapmaya başlaması İran'ı bir kuşatılmışlıkla karşı karşıya bırakmıştı. İran bu çemberi kırmak için dünyaya en büyük düşman olarak ilân ettiği ABD'den normal yollardan olmasa bile silâh satın almakta ve bunu da İsrail üzerinden yapmakta bir sakınca görmemişti.⁴⁰ Dönemin ABD Başkanı Reagan'a Ulusal Güvenlik Danışmanlarından Oliver North, Robert C. Bud, McFarlane ve John M. Poindexter tarafından Washington'un Tahran'a Afganistan Mücahitlerine ulaştırılmak üzere silâh verilmesi önerilmiş ve bunun üzerine taraflar arasında bir dizi görüşme yapılmıştı. 1986 Kasım ayında Londra'da başlayan görüşmeler zaman zaman Almanya'da sürdürülmüş ve toplantılarda İran ve ABD li temsilcilerin yanı sıra bazı İsraili yetkililer de yer almıştı.⁴¹ Görüşmelerde İran tarafının yardımın Şii Mücahitlere yapılmasında ısrar ettiği ve seçici davrandığı anlaşılıyor. İran adına görüşmelere katılan Dışişleri Bakanlığı Danışmanı Hadi Najafabadi'nin, İran'da Mücahit Kamplarının olduğu ve onlara eğitim ve jojistik destek verdikleri⁴² yönündeki sözleri bu bakımdan anlamlıdır.

Afganistan'ın işgalinin Sovyet-İran ilişkilerinde yarattığı bir diğer derin problem de Mülteciler sorunudur. İşgalden itibaren Afgan Halkından pek çok insan Pakistan ve İran'a iltica etmişti. Pakistan'a sığınanların sayısı daha çok olmakla birlikte İran'a sığınanların sayısı da 500.000'den fazlaydı. Mültecilerin ilk günden itibaren 936 km. lik sınırdan İran topraklarına girmesi bir yandan Şah Döneminden kalan sorunlar diğer yandan da Irakla devam eden savaş nedeniyle İran'ı çok zor durumda bırakmıştı. Ancak Sovyetlerden kaçan Müslümanlara sahip çıkma duygusu Sovyetlere reaksiyon göstermeye katkı da sağlıyordu. Öte yandan Mülteciler Sorunu Pakistan'la İran'ı aynı problemle karşı karşıya bıraktığından iki ülkenin ilişkilerine de olumlu katkı sağlamaktaydı.⁴³ Sovyetlerin Mülteci akınını önlemek bahanesiyle İran sınırına

³⁹ New York Times, " Around The World; Iran and Soviet Sign Accords on Power Plants ", February 16, 1982.

⁴⁰ ABD'de Kongre'nin bilgisi dışında gerçekleştirilen bu skandalla ilgili 1987 yılında açılan soruşturma raporunun tam metni için bkz., New York Times, " The Iran-Contra Report; Key Sections of Document: The Making of a Political Crisis " , November 19, 1987.

⁴¹The Iran-Contra Report...

⁴²Hersberg, p. 39.

⁴³Zahid Ali Khan/ShabirAhmad, " Pakistan and Iran in Afghanistan: From Soviet Intervention to the Fall of Taliban ", *Central Asia Journal*, No. 64, p.2.

yakın bölgelere 80 ile 100 bin arasında asker yığılması ve İran'ın Belucistan Bölgesinde çıkan ayaklanmalar iki ülke ilişkilerini zaman zaman oldukça kritik aşamaya getirmişti. Bununla birlikte İran'daki İslami Rejim'in ülkedeki komünistleri tasfiyede Afganistan'ın işgalinden fazlasıyla yararlandığı da söylenebilir. Ancak 1986'dan itibaren Gorbachovla birlikte Sovyetlerin Afganistan politikasının değişme eğilimine girmesi İran-Sovyet ilişkilerini de kısmen etkilemiştir.

İran-İrak Savaşının İlişkilere Etkisi

1980 Eylül Ayında İran'la Irak arasında başlayan savaş Sovyetler Birliğine önemli bir rahatlama getirmişti. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal nedeniyle karşılaşmış olduğu uluslararası yalnızlığın bir benzerini de şimdi Irakla savaşan İran yaşamaktaydı. Irak'ın arkasında ABD ile birlikte Tüm Batı Ülkeleri ve birçok Müslüman ülkenin yer alması İran'da Sovyetlerin kendilerini destekleyecekleri veya en azından tarafsız kalacakları şeklinde bir beklenti yaratmıştı.⁴⁴ Fakat Sovyetlerin tutumu İran'ın umduğu gibi olmamış ve adeta bir hayal kırıklığına uğramışlardı. İran'ın, yukarıda da belirtildiği gibi, Sovyetlere İran'ın içişlerine müdahale ve Afganistan'ın işgali nedeniyle gösterilen reaksiyonun azalması biraz da bu beklentilerle ilgiliydi. Ancak 1982'deki bu kısmi yumuşama sonuçsuz kaldı.

Savaşın başlamasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nin resmi bir açıklamayla tarafsız kalacağını duyurması esasında İran'ı çok da memnun etmemişti. Çünkü İran savaş nedeniyle Irak'a oranla silaha daha çok gereksinim duyuyordu. İslami Rejim, ABD ile yaşamış olduğu özellikle rehinelere krizi nedeniyle, ABD ve Batı Ülkelerinden elde ettiği silâh kaynaklarını tamamen kaybetmişti. Bu nedenle Sovyetlerden alınacak silahlar İran için hayati önem taşıyordu. İran aynı zamanda silah satın almada Irak kadar fazla seçeneğe sahip değildi.⁴⁵ Böyle bir durumda Sovyetlerin tarafsız kalması bile İran'ın aleyhine bir sonuç doğuruyordu. Kaldı ki Sovyetler tarafsız da kalmadılar ve Irak'a silâh satmaya devam ettiler. Sovyetlerin bu davranışı İran-Sovyet ilişkilerindeki en büyük kırılma noktası oldu. Zaten savaştan önce de Sovyetler Irak'ın en önemli silah kaynağı idi. 1958 Askeri Darbesinden sonra Batı'dan uzaklaşan Irak Sovyetlere yaklaşmış ve Sosyalist Baas Partisi'nin iktidarıyla da bu ilişkiler yeni bir hava yakalamıştı. 1972'deki Dostluk ve İşbirliği Anlaşması iki ülke arasındaki ilişkileri daha da geliştirmişti.⁴⁶

⁴⁴ Adam Tarock, "Iran and Russia in 'strategicalliance', *Third World Quarterly*, Vol. 18, No. 2, 2007. p. 211.

⁴⁵ Steffany Trofino/Alexandr Nemets, "Russia: Tipping the Balance in the Middle East", *Journal of Slavic Military Studies*, No. 22, 2009, p.368.

⁴⁶ Central Intelligence Agency(24 Dec. 1980), *Special National Intelligence Estimate: Soviet*

Savaş sırasında Sovyetlerin Irak'a silah ve lojistik yardımda bulunması İran tarafından çok sert tepkisiyle karşılandı. Ancak Sovyetler bu yardımı savaştan önce Irakla imzaladıkları anlaşmalara dayandırarak açıkladılar. Irak'a verilen silâhlar bu ülkeye doğrudan değil aracı ülkeler üzerinden ulaştırıldı. Sovyetlerin de daimi üyesi bulunduğu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin tarafları savaşı durdurmaya yönelik çağrısı Irak'a silah verilmesiyle bir çelişki oluşturmaktaydı. Sovyetlerin özellikle savaş sırasında Irak'a vermiş olduğu 800 adet Scud-B tipi füzeler savaşın gidişatında önemli etkiler yaratmış ve İran'ın savaşı durdurmaya razı olmasında büyük rol oynamıştı.⁴⁷ Yukarıda belirtilen “ İrangate “ Skandalı'nın bir ucu da Sovyetlerin savaş sırasında Irak'a silâh vermesine dayanmaktaydı. İran'la yaşadığı sorunlar nedeniyle Saddam Hüseyin'e daha meyilli olmasına rağmen ABD'de bazı çevrelerin Sovyetlerin İran'a karşı Irak'a silah satmasına çok sıcak bakmadıkları anlaşılıyor. İslâmi Rejimin ilk günlerinde Humeyni'nin bir askeri darbeye devrilmesini savunan Başkanlık Danışmanlarından ZibignievBrezinski bile Humeyni'yle yakınlaşılmasını önerecek kadar ileri gidebiliyordu. Sovyetlerin Irak'a silah yardımı yapması İran'da özellikle sağ kanada mensup bazı siyasetçilerin de sertleşmesine ve ABD ile ilişkilerin düzeltilmesini istemelerine yol açmıştı.⁴⁸

Sovyetler Irak'a yapılan silâh yardımının İran'da yarattığı rahatsızlığı fark etmekte gecikmediler. İran'ın çaresiz kalması durumunda her şeyi göze alarak ABD ile ilişkileri yeniden düzeltmesi Sovyetlerin göze alabileceği bir şey değildi. Bu nedenle bir yandan Irak'a yardım yaparken İran'ı da bütünüyle gözden çıkarmadılar. İrangate Skandalının bir benzeri de adeta Sovyet Cephesinde yaşandı. Sovyetler İran'a ABD'nin yaptığına benzer şekilde Libya, Suriye, Lübnan ve Kuzey Kore üzerinden silâh verdiler. Bir kısım silâhlar da doğrudan Sovyet-İran sınırından verilmişti. Savaş malzemelerinin yanı sıra başta Polonya ve Romanya olmak üzere bazı Doğu Bloku Ülkeleri üzerinden de İran'a her türlü ihtiyaç maddeleri ulaştırıldı.⁴⁹ Bunun İrangate Skandalından tek farkı yardımların Sovyet Yönetimi'nin bilgisi dahilinde olmasıydı. İran'ın savaşta dengeyi sağlaması ve savaşın uzamasında Sovyetlerin önemli çıkarları vardı. Çünkü İran-Irak Savaşı sürdükçe Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ikinci plâna düşüyordu.

Sovyetlerin Irakla birlikte İran'a da silah satmaları iki ülke arasındaki ilişkileri düzeltmeye yetmedi. Humeyni açıkça, ABD ile Sovyetler arasında bir

Interests, Policies, and Prospects with Respect to the Iran-IraqWar (<http://www.foia.cia.gov/>)SNIE 11-34/36 . 2-80, (30.12.2012).

⁴⁷ Central Intelligence Agency...report , p. 5.

⁴⁸Hersberg, p. 32.

⁴⁹ “ Soviet Support for Iran Duringthe Iran-IraqWar “,
http://en.wikipedia.org/wiki/Soviet_support...pdf. Erişim Tarihi, 02.10.2013.

kaldırım taşı olmak istemiyordu. Sovyetlerin kendilerinin ABD ile çatışmasından yararlandıklarının farkında idi.⁵⁰ 1988 yılının başlarında, İran'a yönelik ambargo tartışmalarına Sovyetlerin de destek vermesi İran-Sovyet ilişkilerinde yeniden bir gerginlik meydana getirdi. İran'ın savaşın sona erdirilmesi çağrılarına yaklaşmaması ve Hürmüz Boğazı bölgesinde tekrar askeri harekâta başlamasınedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik silah ambargosu uygulanması gündeme geldiğinde Sovyetler buna destek verdiler. Güvenlik Konseyi'nin tarafları ateşkes yapmaya çağıran 598 Sayılı Kararına Irak uyacağını açıklarken İran bunu reddetmişti. Bunun üzerine de Güvenlik Konseyinde İran'a silah ambargosu uygulanması gündeme gelmişti. Sovyetler, Moskova'da 7 Şubat 1988'de, bu ambargo kararını destekleyeceklerini resmen açıklamışlardı. İran'ı asıl çileden çıkaran ise Sovyet Parlamento Başkan Yardımcısı GaibnazarPallayev'in Bağdat ziyareti sırasındaki açıklamaları olmuştu. Bağdat'ta hem Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, hem de Dışişleri Bakanı Tarık Azizle görüşen Pallayev, ziyaretin ardından yaptığı basın toplantısında, İran'a yönelik silah ambargosu kararını desteleyeceklerini çok net bir biçimde vurgulamıştı. Sovyetler bu konudaki kararlılıklarını bundan sonra da devam ettirmiş ve Birleşmiş Milletlerdeki görüşmelerde tutumlarını aynı şekilde sürdürmüşlerdi.⁵¹

Bir taraftan Sovyetlerin İran'a yönelik ambargo kararına destek vermeleri diğer taraftan da İran'ı savaşı durdurmaya zorlamak için Irak'ın Tahran'a yönelik füze saldırıları İran'da Mart 1988'de Sovyetlere karşı büyük bir nefretin uyanmasına neden oldu. Çünkü Tahran'ı vuran füzeler Irak'a Sovyetler tarafından verilmişti. Şimdi İran bir taraftan Sovyet füzeleri ile vurulurken diğer taraftan Sovyetlerin silah ambargosu ile karşı karşıya kalmıştı. Sovyetlerin ambargo kararına siyasiler sert tepki gösterirken bundan etkilenen bir kısım halk ülkenin pek çok bölgesinde Sovyet karşıtı gösteriler düzenlemişlerdi. 7 Mart 1988'de, Tahran'daki gösterilerde Sovyet elçiliğine taş ve Molotof kokteylleriyle saldırılmış diplomat ve elçilik personeli hayati tehlike atlatmıştı. Benzer bir saldırı da Isfahan'daki Sovyet konsoloslukuna yapılmış ve konsolosluk bir süre kapatılmıştı.⁵² Ancak olaylar sırasında İran'da Hükümetin zamanında önlem aldığı ve 1980'deki ABD Elçilik Krizi'nin bir benzerini Sovyetlerle de yaşamak istemediği dikkati çekiyor. Bunda İran'ın Gorbachev yönetimi ile ilişkileri normleştirme eğiliminin de etkisi vardı.

⁵⁰ Ray Takeyh, "All The Ayatollah's Men", *The National Interest*, September/October 2012, p. 52.

⁵¹ *New York Times*, "Soviet Called Ready to Back Iran Embargo", February 7, 1988.

⁵² *Chicago Tribune*, "Iranians Storm Soviet Embassy", March 7, 1988.

Glasnost ve Perestroika Sürecinin İlişkilere Yansıması

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliğine 1985 yılı Mart ayında Mihail Gorbachev'un gelmesi ile birlikte ülkenin dış politikasında radikal değişikliklerin meydana geldiği bir gerçektir. Bu süreçten Sovyetlerin İran'la olan ilişkileri de fazlasıyla etkilenmiştir. Her ne kadar Gorbachev'un adıyla özdeşleşen "Glasnost" ve "Perestroika" süreci daha çok Sovyetlerin iç politikalarına yönelik ekonomik ve siyasi bir değişim anlamına geliyorsa da bundan dış politikanın da etkilendiği çok açıktır.⁵³ Kişisel olarak Gorbachev Sovyetlerin dış politikasında yapmayı düşündüğü değişiklikleri iktidarının ilk gününden itibaren kafasında tasarlamış olsa da bunların hayata geçmesi ancak 1987-1988'deki Glasnost ve Perestroika'ya yönelik reformların tamamlanmasıyla olmuştur. Gorbachov'a göre reformların iç politikadaki başarı şansı Sovyetlerin dışardaki çatışma politikalarından uzak durmalarına bağlıydı. Afganistan'dan çekilme konusunda başlayan müzakereler ve İran-İrak Savaşı'nın sona ermesi için Sovyetlerin aktif bir tutum içine girmesi iki ülke ilişkilerindeki değişimin habercisi olmuştur. Gorbachev'la birlikte Sovyetler İran'ı rahatlatacak önemli adımlar da atmaya da başladı.

Sovyet-İran ilişkilerinde uzun bir aradan sonra, 1987'de, ikili ilişkiler yeniden başladı. Sovyetler uzun bir süre düşük düzeyde devam eden ilişkileri geliştirmekte kararlıydılar. Sovyet Dışişleri Bakanlığının önemli uzmanlarından biri olan Vladimir Petrovsky Şubat 1988'de İran İslam Devrimi'nin 8. Yıl dönümü nedeniyle Tahran'da Başbakan Mir Hüseyin Musavi ile görüşerek yeniden geniş ekonomik işbirliği önerisinde bulundu. Musavi, İran'da Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesini isteyen politikacılar arasında en önde geliyordu.⁵⁴ Ağustos Ayında da Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcısı Yuli M. Vorontsov Tahran'ı ziyaret etti. Bu ziyaret 1982 yılından beri Sovyetlerle İran arasında imzalanan ancak işlevsiz kalan ekonomik anlaşmadan sonraki en büyük diplomatik işbirliği anlamına geliyordu. Vorontsov'un Tahran'da başta İran Cumhurbaşkanı Ali Hameney olmak üzere Başbakan Mir Hüseyin Musavi ve Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti tarafından ayrı ayrı kabul edilmesi İran'ın da Sovyetlerle ilişkilerin düzelmesini ne kadar arzu ettiklerini göstermektedir. Ziyarete gerek Sovyet gerekse İran basınının da çok geniş yer verilmişti. Tass Ajansı'nın haberine göre, Vorontsov'la İranlı yetkililer arasında yapılan görüşmelerde, enerji ve çelik endüstrisi projeleri konusunda işbirliği için prensip anlaşmasına varılmıştı. Bu daha önceki anlaşmalarda yarım kalan projelerin yeniden başlatılması anlamına geliyordu. Görüşmelerde ayrıca, İran'dan Sovyetler

⁵³ Bu sürecin detayları için, bkz. John M. Battle, "Uskorenie, Glasnost and Perestroika: The Pattern of Reform under Gorbachev", *Soviet Studies*, Vol. 40, No. 3 (Jul., 1988), pp. 367-384.

⁵⁴ "Iran Shows Its Soviet Sympathies", *The Wall Street Journal*, March, 10, 1989, p. A16:4

Birliği'ne petrol boru hatları döşenmesi ve İran'ın Körfez Bölgesini Sovyetler Birliği'ne bağlayacak bir demir yolu ağının inşa edilmesi gibi konuların ele alınmış olması ilişkilerin hedefinin normalin çok ötesinde arzalandığının göstergesiydi.⁵⁵ Vorontsov'un Tahran ziyaretinin açtığı yolda ilişkiler hızla ilerledi ve iki ülke temsilcileri Cenova'da aynı konuları müzakereye devam ettiler. Bunu bir İran heyetinin Moskova'yı ziyaret ederek Sovyetler Birliği Başbakanı Nikolai I. Ryzhkov ve Devlet Bakanı ve Eski Dışışleri Bakanı Andrei Gromiko tarafından çok samimi bir şekilde kabul edilmesi izledi.⁵⁶

Gorbachev'un tüm dünya ile Sovyetlerin ilişkilerini düzeltme arzusu içerisinde İran'a özel bir yer ayırdığı görülmektedir. İran tarafında da üst düzeydeki tüm siyasi liderler Sovyetlerle ilişkilerin düzeltilmesi ve geliştirilmesi yönünde pragmatist bir yaklaşım sergilerken Dini Lider Ayetullah Humeyni, İran'ın dünyadaki yalnızlığına aldırış etmeden, Sovyetlere ve Gorbachev'a bir takım mesajlar göndermekten geri kalmıyordu. Humeyni'ye göre, Sovyetler Glasnost ve Perestroika süreciyle içerisine düştükleri problemlerden çıkış arayışı içerisinde idiler ve bunu da ancak İslam'a dönmekle elde edebilirlerdi. Hatta Humeyni daha da ileri giderek Gorbachev'a 1 Ocak 1989'da bir mektup bile göndermişti.⁵⁷ Özel Elçisi Ayetullah Cevadi Amoli aracılığı ile Moskova'da bizzat Gorbachev'a sunulan mektubunda, Humeyni açıkça Sovyetlere izlemeleri gereken politikalar için yol gösteriyordu. Humeyni mektubunda Komünizmin yerinin artık " dünya siyaset müzesi " olduğuna vurgu yapıyor ve Rusya'nın yeni yönünün Batı değil İslam olması gerektiğini söylüyordu. Böyle bir karar vermeleri durumunda İran'ın kendilerine gerekli yardımı yapabilecekleri vaadinde de bulunuyordu.⁵⁸

Humeyni'nin mektubunun Gorbachev'un politikalarında bir etkisinin olamayacağı açıktı. Bundan daha da ilginç olanı Sovyetlerin de aynı dönemde Humeyni'yi "Şeytan Ayetleri" kitabının yazarı Salman Rüştu için vermiş olduğu ölüm fetvasından vazgeçirmek için çaba harcamalarıydı. Humeyni ölüm fetvasını geri almaya yanaşmadığı gibi, diğer ülkelere olduğu kadar Sovyetlere de güvenmediğini ve İran'ın Sovyet yardımlarına ihtiyaç duymadığını da net bir şekilde belirtmişti.⁵⁹ Buna rağmen Sovyetler İran'la ilişkileri geliştirmekte

⁵⁵ Görüşmelerle ilgili Sovyet ve İran tarafından yapılan açıklamalardan ABD'nin tedirgin olduğu ülke basınında çıkan haber ve yorumlarda görülmektedir. Bu mega projelerin Sovyetlerin İran üzerinde geniş bir etki kuracağı endişesi dile getirilirken bu konuda henüz bir anlaşmanın imzalanmamış olması ABD yetkililerince teselli olarak açıklamalarda yer almıştır. Bkz., " Iran and Soviet Draft Big Projects, Including Pipelines and Railroad ", *New York Times*, August, 5, 1987.

⁵⁶ " Odd Couple: A Marxist Soviet and an Islamic Iran ", *New York Times*, August, 7, 1987.

⁵⁷ Mektubun tam metni için bkz. ,(<http://hasanrua.wordpress.com/2009/08/19/glasnost-ve-perestroyka/>) Erişim tarihi, 13.10.2013.

⁵⁸ " Study Islam, Khomeini Suggests to Gorbachev ", *New York Times*, January 5, 1989.

⁵⁹ " Iran Will not Rely on U. S. or Soviets, Khomeini Declares ", *New York Times*, October, 05,

kararlı hareket ettiler. 1989 Şubat ayında, Dışişleri Bakanı Eduard Şevarnadze Tahran'ı ziyaret etti ve Humeyni de dahil olmak üzere tüm üst düzey yetkililerle görüşmeler yaptı. Ancak Cumhurbaşkanı Hamaney ve Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ile yapılan görüşmelerde Salman Rüştü konusu ele alınmasına rağmen Humeyni ile yapılan görüşmelerde konuya hiç değinilmemişti.⁶⁰ Humeyni ile bu hassas konuda yaşanacak tartışmanın diğer ilişkilere de zarar vermesi önlenmeye çalışıldı. 1989 yılına girildiğinde, Gerek Sovyetler Birliği'nin gerekse İran'ın içerisinde buldukları güç koşullar iki ülkeyi de birbirine yaklaştırmaya zorlayacak düzeydeydi. Sovyetler Afganistan'dan çekilmiş ve İran-İrak Savaşı da sona erdiğine göre iki ülke ilişkilerinin önündeki önemli engeller ortadan kalkmıştı. Buna rağmen Humeyni ilişkiler önündeki tek ve en önemli engel gibi duruyordu. 3 Haziran 1989'da Humeyni'nin ölmesi bu engeli de ortadan kaldırmıştı. Humeyni'nin ölümünün hemen arkasından İran Cumhurbaşkanı seçilen Haşimi Rafsancani'nin Moskova'yı ziyareti Sovyet-İran ilişkilerinde yepyeni bir sayfanın açılması demektir.⁶¹ Günümüzdeki Rusya-İran yakın ilişkilerinin temelini bu dönemde atıldığı bir gerçektir.

Sonuç

Sovyetler Birliği için 1979-1989 yılları arasındaki zaman dilimi, yaklaşık on yıllık bir dönem olduğu gibi, İran İslam Cumhuriyeti'nin de ilk on yıllık dönemine karşılık gelmektedir. Bu süre içerisinde iki ülke arasındaki ilişkiler birçok faktörün etkisiyle karmaşık sonuçlar doğurmuştur. İlişkilerdeki en belirleyici etkenler iki ülkenin iç problemlerinden ve dünya ile yaşadıkları sorunlardan kaynaklanmıştır. Gerek Sovyetler Birliği gerekse İran uluslararası yalnızlıkları yönünden aynı kaderi paylaşan ülkeler olmuşlardır. Sovyetler Birliği Afganistan'ın işgali nedeniyle dünyada nasıl bir prestij kaybına uğramışsa İran'da Radikal İslâmi Rejim ve bunu ihraç etme girişimlerinin yanı sıra ABD ve Batı ile yaşadığı kriz ve Irakla savaş yüzünden benzer sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ancak uluslararası yalnızlığın ortak payda olması Sovyet-İran ilişkilerinin ileri düzeyde yakınlaşmasını sağlamada yeterli olamamıştır. Sovyetler Birliği Komünist Rejimi yumuşatarak dünyaya yaklaşma eğilimi içerisine girerken İran böyle bir gayret içerisinde olmadığı gibi radikal İslami Rejimi benimseyerek adeta dünyadan kendi kendini izole etmeyi bilerek tercih etmiştir.

1988.

⁶⁰ "Soviets Ask Intermediary Role in Rushdie Case", *New York Times*, March 1, 1989.

⁶¹ Mehdi Sanaie, "Problems and Prospects of Iranian-Russian Relations", *Russia in Global Affairs*, Vol. 5, No. 3, July-September, 2007, p. 171.

İran'ın 1979 Devriminden sonra ABD ve Batı'dan tamamen kopması onu dönemin uluslararası konjektürü gereği Sovyetlere yaklaştırmalıydı. Fakat İran'daki İslami Rejimin niteliği buna imkân tanımamıştır. İran İslam Cumhuriyeti dünyada Şiiğin devlet dini olduğu ve ülkenin dış politikasını yönlendirdiği yegane tek ülke idi.⁶² Bu nedenle iki ülke ilişkilerinin istenen düzeyde olmaması sadece Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, Irak'a yardım yapması ve İran Komünistlerine destek vermesi ya da Komünist rejimle İslam Dininin doku uyumsuzluğundan kaynaklanmamıştır. İran'da Şiiğin bir din değil bir ideoloji olması iç politikada olduğu gibi dış politikada da etkisini göstermiştir. Her ne kadar pragmatik bazı girişimlerde bulunulmuşsa da İslami Rejimin taraftarları başta Humeyni olmak üzere her zaman ağır basmışlardır. Politikacılar Sovyetlerle ilişkileri geliştirme eğilimi içerisinde olsalar da Humeyni faktörünü aşacak güçleri olmamıştır.⁶³

İran'daki İslâmi yönetim Sovyetlerle ilişkilerin iyi olmamasını ülkedeki Sol Grupları tasfiye etmek için önemli bir gerekçe saymıştır. ABD ile yaşanan rehineler krizinden yararlanılarak İran liberalleri nasıl tasfiye edilmişse Afganistan'ın işgali ve Irak'a Sovyet yardımları da İran Soluna karşı yürütülen kampanyalara kamuoyu desteğini artırmıştır. Hem liberallerin hem de solcuların tasfiye edilmesi İslâmi rejimi daha radikal bir çizgiye sürüklerken ülkeyi de içe kapanmaya mahkûm etmiştir. İki ülke ilişkilerinin düzeltilmesi için başlatılan girişimlerin neredeyse tamamının Sovyet tarafından gelmesi İran'ın yalnızlığı adeta bir dış politika felsefesi olarak tercih ettiğini göstermektedir. Ancak İran Sovyetlerle ilişkilerini düzenlerken bu ülkenin içerde yaşadığı boğulma ve bununla bağlantılı olan Afganistan bataklığına saplanmasından fazlasıyla yararlanmaya çalışmıştır. Humeyni ABD ile çatışırken Sovyetlere de mesafeli kalarak İslam Dünyası'nın ve Soğuk Savaştan bunalmış ülkelerin sempatisini kazanmaya özen göstermiştir. Bununla birlikte Sovyetler de İran'la ilişkilerin düzelmesini daha çok arzulayan taraf olmalarına rağmen Humeyni'nin söylemlerinden kendi ülkesinde yaşayan azımsanamayacak sayıdaki Müslüman nüfus nedeniyle hep endişe duymuşlardır.

Sovyet-İran ilişkilerinin etkilendiği diğer bir faktör iki ülkenin içerde yaşamış oldukları siyasal süreçtir. İran'ın Şah Dönemi'nin izlerini tamamen silerek Şii inancına dayalı radikal bir İslami Cumhuriyet yaratma projesi Sovyetlerin radikal Komünizmi yumuşatma çabalarıyla aynı döneme rastlamıştır. Bu nedenle ilişkilerin düzelmesi her iki ülkede açısından da pek çok şeyin değişmesine bağlı kalmıştır. İlginç bir şekilde, 1980'li yılların

⁶² Eva Patricia Raket, "Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979-2006", *PGDT (Perspectiv Global Development Technology 6)*, 2007, p. 161.

⁶³ Nikki R. Keddie, *Modern Iran (RootsAndResults of Revolution)*, Uptadet Edition, Yale University Press, 2003, p. 258.

sonlarında Sovyet-İran ilişkilerini değiştirecek pek çok olay artarda meydana gelmiştir. Önce İran-İrak savaşı sona ermiş ve bunun ardından Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekilmiş ve iki ülke ilişkilerini zehirleyen en önemli anlaşmazlık ve çatışma konuları ortadan kalkmıştır. 1988'de Gorbachev'un içinde Glasnost ve Perestroika politikalarını hayata geçirmesi bütün dünya ile olduğu gibi İran'la da ilişkilerin gelişmesini daha çok arzulayan bir Sovyetler Birliği ortaya çıkarmıştır. 1989'da Humeyni'nin ölmesi üzerine aynı arzu İran tarafında da ortaya çıkınca yakın ilişkiler önündeki iç ve dış bütün engeller ortadan kalkmıştır. 1991'de Sovyetler Birliği dağıldığında İran'la Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler için hazır ve çok elverişli bir zemin vardı.

Kaynakça

- Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yay. İstanbul, 1999.
- Atkin, Muriel, Russia and Iran, 1780-1828, Minnesota Archive Editions, 1980.
- Battle, John M., "Uşkoronie, Glasnost and Perestroika: The Pattern of Reform under Gorbachev", Soviet Studies, Vol. 40, No. 3 (Jul. 1988), pp. 367-384.
- Central Intelligence Agency (24 Dec. 1980), Special National Intelligence Estimate: Soviet Interests, Policies, and Prospects with Respect to the Iran-Iraq War. (<http://www.foia.cia.gov/>) SNIE 11-34/36, 2-80, (30.12.2012).
- Chicago Tribune, "Iranians Storm Soviet Embassy", March 7, 1988.
- Erkan, Süleyman, " The Invasion of Iran by the Allies During World War II ", Codrul Cosminului, XVI, NO. 2 ,2010, pp. 109-132.
- Hashim, Ahmed S. , " The Iranian Armed in Politics, Revolution and War: Part One " , Middle East Policy, Vol. XIX, No.2, Summer 2012, pp. 98-116.
- Hersberg, James G. , " The War in Afghanistan and the Iran-Contra Affairs : Missing Links ? " , Cold War History, Vol. 3, No. 3 (April 2003), pp. 23-48.
- Hess, R. Gary, " The Iranian Crisis of 1945-46 and the Cold War" , Political Science Quarterly, 89, 1974, pp. 117-146.
- Ivanenko V. / Vale, Michel, " Twenty Years of Soviet-Iranian Economic and Technical Cooperation " , Soviet and European Foreign Trade, Vol. 21, No. 1/2/3, Economics and Political Economics (Spring-1985), 135-143.
- Katz, N. Mark, " Russian-Iranian Relations in the Putin Era", Demokratizatsiya, Winter, 2002, pp. 69-81.
- Kaviani, Reza, " The Iranian Communists and Soviet Union " , International Journal of Political Science, Vol. 1, No. 1, Winter/Spring 2011, pp. 35-48.
- Keddie, Nikki R. , Modern Iran (Roots And Results of Revolution) , Updated Edition, Yale University Press, 2006.
- Khan, Zahid Ali / Ahmad, Shabir, " Pakistan and Iran in Afghanistan: From Soviet Intervention to the Fall of Taliban " , Central Asia Journal, No. 64, 2011, pp. 2-18.
- Kinzer, Stephen, Şahın Bütün Adamları, (Bir Amerikan Darbesi ve Orta Doğu'da Terörün Kökenleri), Çev: Selim Önal, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2004.
- Milani, Abbas, " Russia and Iran: An Anti-Western Alliance? " , Current History, October 2007, pp. 328-332.
- National Security Archive , National Intelligence Daily (Cable), 11 January 1979, CIA-RDP 79T00975A0310000400002-1.

National Security Archive, Projecting The Soviet Union in The Middle East, 14 July 1979, Department of State. AIRGRAM.

National Security Archive, National Intelligence Daily (Cable) 19 January 1979, CIA-RDP79T00975A031000110001-4.

National Security Archive, National Intelligence Daily (Cable) 4 May 1979, CIA-RDP79T00975A031400040001-8.

National Security Archive, National Intelligence Daily (Cable) 12 May 1979, CIA-RDP79T00975A031400110002-9.

Rakel, Eva Patricia, "Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979-2006", PGDT (Perspective Global Development Technology 6), 2007, pp. 159-188.

New York Times, (29 Nov. 1955, 16 Feb. 1982, 14 Nov. 1982, 15 Dec. 1986, 5 Aug. 1987, 19 Nov. 1987, 7 Feb. 1988, 5 Oct. 1988, 5 Jan. 1989, 1 March. 1989).

Richards, Helmut, "America's Shah Shahanshah's Iran", MERIP Reports, 40, 1975.

Rubinstein, Alvin Z. , "The Soviet Union and Iran Under Khomeini", International Affairs, Vol. 57, No. 4, Autumn 1981, pp. 599-617.

Sanaie, Mehdi, "Problems and Prospects of Iranian-Russian Relations", Russia in Global Affairs, Vol. 5, No. 3, July-September, 2007, pp. 171-181.

Sandbrook, Dominic, "After the Revolution", New Statesmen, 26, 2009, pp. 30-35.

Takeyh, Ray, "All The Ayatollah's Men", The National Interest, September/October 2012, pp. 52-57.

Tarock, Adam, "Iran and Russia in 'strategic alliance'", Third World Quarterly, Vol. 18, No. 2, 2007, pp. 207-223.

Timmerman, R. Kenneth, "Iran Shows Its Soviet Sympathies", The Wall Street Journal, 10 March 1989, p. A16: 4.

Trofino, Stefanny / Nemets, Alexandr, "Russia: Tipping the Balance in the Middle East", Journal of Slavic Military Studies, No. 22, 2009, pp. 367-382.

White, Jonathan, "A Comparative Revolution", Teaching History, No. 142, March 2011, 40-47.

Wright, M. , "Iran as Gateway to Russia", Foreign Affairs, No. 127, 1942, pp. 370-378.

Yodfad, Aryeh, The Soviet Union and Revolutionary Iran, New York, 2011.